

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 9, Sayı/Issue 17 (Aralık/December 2024), ss./pp. 220-245
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1536529

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi/Received: 20. 08. 2024
Kabul Tarihi/Accepted: 26. 11. 2024

İSA'NIN MUCİZELERİNİN GÖRSEL ANLATIMI: BNF COPTE 13 ÜZERİNE BİR İNCELEME

A VISUAL DEPICTION OF THE MIRACLES OF THE CHRIST: A STUDY ON BNF COPTE 13

Fatma YAŞAR*

Öz

Bu makale, günümüzde Paris Ulusal Kütüphanesi'nde korunan BnF Copte 13 numaralı Kıpti el yazmasında yer alan İsa'nın mucizelerini konu alan sahnelerin ikonografik ve üslup özelliklerini ele almaktadır. 12. yüzyıla tarihlenen ve Damiette'deki Azize Theotokos Meryem Kilisesi için hazırlanmış olan bu eser, Bizans ve diğer Hristiyan sanat gelenekleriyle ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırmada toplam on dokuz mucize sahnesi incelenmiş ve bu sahnelerin Bizans sanatı ile Kıpti sanatı arasındaki bağları nasıl ortaya koyduğu analiz edilmiştir.

Bu el yazması, metin ve resim arasındaki uyumla dikkat çekmekte olup sanatçının özgün yorumlarıyla Kıpti sanatında Bizans etkilerinin nasıl dönüştürüldüğünü göstermektedir. Çalışma, el yazmasının Hristiyan sanatındaki önemini vurgulamak amacıyla farklı dönemlere ait ikonografik örnekleriyle karşılaştırmalı bir analiz sunmaktadır. Yapılan bu analizler sonucunda, Kıpti sanatının özellikle Bizans sanatından aldığı ikonografik unsurları nasıl özgünleştirdiğini ortaya koymakta ve bu sanat geleneklerinin etkileşiminden doğan yaratıcı sanatsal yaklaşımları gözler önüne sermektedir. Eser, bu bağlamda, ikonografik çeşitliliğin ve sanatsal yeniliklerin bir örneği olarak dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıpti El Yazması, İkonografi, İsa'nın Mucizeleri, BnF Copte 13, Yeni Ahit.

* Sorumlu Yazar/Responsible Author: Bağımsız Araştırmacı, Türkiye. E-posta: fatmayasar.5048@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7748-3248>

Abstract

This article examines the iconographic and stylistic characteristics of the scenes depicting the miracles of Christ in the Coptic manuscript BnF Copte 13, currently preserved in the National Library of France in Paris. Dating to the 12th century and originally intended for the Church of St. Mary Theotokos in Damiette, this manuscript is evaluated within the context of its connections to Byzantine and other Christian artistic traditions.

The study analyzes nineteen miracle scenes, exploring how they illuminate the links between Byzantine and Coptic art. The manuscript is notable for its harmony between text and image, showcasing how Byzantine influences were reinterpreted in Coptic art through the artist's unique approach. To emphasize its significance in Christian art, the study offers a comparative analysis of the manuscript alongside iconographic examples from various periods. These analyses demonstrate how Coptic art adapted iconographic elements from Byzantine traditions, highlighting the creative artistic expressions that emerged from their interaction. Thus, the manuscript stands as a remarkable example of iconographic diversity and artistic innovation.

Keywords: Coptic Manuscript, Iconography, Miracles of Christ, BnF Copte 13, New Testament.

1. Giriş

Makale konumuz Kıpti kökenli bir el yazması üzerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle “Kıpti” kelimesinin etimolojisine ve Kıpti sanatının gelişimine kısaca değinilecektir. “Kıpti” kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Arap dilinde “Kıbt” terimi, başlangıçta Hristiyanlığı kabul eden Mısırlılar için kullanılmış ve bu bağlamda “Kıpti” kelimesi, Mısırlı Hristiyan anlamına gelmektedir.¹ Kıptiler, Hristiyanlık tarihinde önemli bir yere sahip olan Mısır’ın yerli halkıdır. Hristiyanlığın MS II. yüzyılda Mısır’a girmesiyle Kıptiler, bu dini benimseyerek yaşamlarına entegre etmişlerdir. Bugün Mısır’da Hristiyanlar, nüfusun yaklaşık %10’unu oluştursa da Kıptiler, Mısır toplumunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir.² Kıptiler, farklı bir yaşam tarzı benimsemelerine rağmen Mısır’daki yönetimden ve toplumun geri kalanından ayrılmış ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşlerdir.³ Bu azınlık statüsüne rağmen, Kıptilerin Mısır’ın tarihi ve kültürel yapısı üzerindeki etkisi belirgindir. Hristiyanlığın yayılması sürecinde, manastır yaşamının gelişiminde de önemli rol oynamışlardır. Kıptilerin sanatı, Hristiyan sanatı içerisinde şekillenmiştir.

Kıpti sanatı, MS 300 civarında Mısır’da yaygın hale gelmeye başlamıştır. Günümüzde en büyük ve zengin Kıpti eserler koleksiyonu, şu anda Kahire’deki Kıpti Müzesi’nde korunmaktadır. Bu koleksiyon, farklı malzemelerden yapılmış yaklaşık 16.000 parçayı içermektedir. Diğer Kıpti koleksiyonları, 50’den fazla uluslararası sanat ve arkeoloji müzesinde bulunmaktadır ve bunlar, kemik, fildişi, metal, cam, seramik ve el yazması gibi malzemelerle birlikte ahşap işleri, tekstiller ve ikonlardan oluşan farklı sanatsal nesnelere içermektedir.⁴ Kıpti sanatında, özellikle Kıpti duvar resimlerinin dekorasyonunda Antik Mısır, Antik Yunan, Bizans ve İslam sanatının güçlü etkileri göze çarpar. Kıpti resim sanatı, esasen dini bir amaca hizmet etmiş ve bu amacın temelinde inananları bilgilendirmek, öğretmek ve dindarlığa teşvik etmek yatmıştır. Antik Mısır sanatından alınan motifler ve ikonografik öğeler, Kıpti sanatında sıkça yer bulurken, Antik Yunan sanatının estetik anlayışı ve figüratif detayları bu sanata zenginlik katmıştır.⁵

Kıpti sanatına Bizans sanatında etkileri yoğun olmuştur. Bizans sanatının etkisi, yalnızca tasvir sanatı ve ikonografi ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda Kıpti kilise mimarisinde

¹ Sert 2017, 10.

² Zincir 2023, 62.

³ Gök, 2019.

⁴ El-Gendi 2012, 22.

⁵ El-Gendi 2012, 22-23.

de kendini göstermiştir. Mimari unsurlar, kiliselerin iç dekorasyonuna da yansımış ve mozaikler, freskler, mermer süslemeler gibi Bizans'tan gelen zengin detaylar kiliseleri süslemiştir. Kıpti ikonografisinde ise, özellikle azizlerin ve din şehitlerinin tasvirleri dikkati çeker. Bunların her biri Bizans sanatının izlerini taşımaktadır. Figürlerin; uzun, omuzlarına dökülen saçlar, ince ve uzun burunlar, belirgin kaşlar ve zarif detaylar, bu etkinin bariz göstergeleridir⁶. Kıpti sanatının bir diğer dikkat çeken özelliği ise, Antik Mısır'dan miras kalan dini sembollerin ve motiflerin Hristiyanlıkla harmanlanarak yeni bir ifade kazanmasıdır. Örneğin, Antik Mısır'da ölümlerin koruyucusu olan Anubis figürü, Kıpti sanatında meleklerle ve azizlerle çevrili yeni bir sembolik anlam kazanmıştır. Benzer şekilde, Giza piramitlerinin mimarisinde görülen tonoz ve kubbe yapıları, Kıpti kiliselerinin tavan süslemelerinde ve yapısal detaylarında yeniden hayat bulmuştur.⁷

Kıpti sanatı, İslam sanatının etkisinde de kalmıştır. Özellikle Fatımi dönemi, Kıpti sanatında İslami unsurların belirginleştiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde, Kıpti ahşap oymalarında ve süslemelerinde İslam sanatının karakteristik özelliklerinden olan motifler ve geometrik desenler karşımıza çıkar. Örneğin, İslam mimarisinin yaygın unsurları olan kemerler ve mukarnaslar, Kıpti kiliselerinin ve manastırlarının iç ve dış dekorasyonlarında yer bulmuştur. Buna ek olarak Kıpti tekstilleri ve el yazmaları da İslam sanatının etkilerini taşımaktadır. Bazı Kıpti el yazmalarında, altın ve mavi renklerin hâkim olduğu zengin süslemeler ve Kufi yazılar gibi İslam sanatı unsurları görülmektedir. Bu el yazmalarında yer resimler ve diğer süslemeler, İslam sanatı haricinde Bizans, İskenderiye ve Suriye etkileri taşımaktadır.

Günümüzde Paris Ulusal Kütüphanesi'nde "BnF Copte 13" envanter numarasıyla korunan el yazması, Kıpti dilinde yazılmış Dört İncil nüshasını içermektedir. Bu değerli eser, folio 2r'da yer alan bilgilere göre, Damiette'deki Azize Theotokos Meryem Kilisesi kütüphanesi için üretilmiştir. Üretim sürecini yöneten Damiette Metropoliti Michel, bu kutsal metinlerin tamamlanma tarihlerini titizlikle kayıt altına almıştır.⁸ Buna göre: Matta İncili 19 Nisan 1178'de, Markos İncili 3 Eylül 1179'da Luka İncili 2 Ekim 1179'da ve Yuhanna İncili 9 Ocak 1180'de bitirilmiştir.⁹

BnF. Copte 13 no.lu Bu nadir ve önemli el yazması, Fransız elçi Achille Harlay de Sancy tarafından muhtemelen 1618 yılında Konstantinopolis'ten Fransa'ya getirilmiştir. El yazmasının Mısır'dan İstanbul'a nasıl getirildiği konusunda bilgi sahibi değiliz. El yazması, 1620 yılında Harlay de Sancy tarafından Paris'teki Oratoire St.-Honoré kütüphanesine bağışlanmış ve 17. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Kardinal Mazarin'in kütüphanesine aktarılmıştır. Ardından, çeşitli el değiştirmelerden sonra, bu kıymetli el yazması Paris Ulusal Kütüphanesi'ne ulaşmış ve burada korunmaya devam etmiştir.¹⁰ Toplam 286 folyodan oluşan bu el yazması, 38,5 cm x 27,5 cm ölçülerindedir. Matta İncili'nde 43 (2v-88v), Markos İncili'nde 3 (89r-133r), Luka İncili'nde 18 (134r-219v) ve Yuhanna İncili'nde 13 (220r-281v) sahne yer almaktadır.

El yazması üzerine çeşitli akademik çalışmalar yapılmış ve ikonografik unsurları üzerine farklı görüşler ileri sürülmüştür. Gabriel Millet, bu el yazmasındaki sahnelerin üslubunun, günümüze ulaşamamış eski İskenderiye kaynaklı tasvirlerden esinlenmiş olabileceğini belirtmiştir.¹¹ Millet'in bu görüşü, el yazmasındaki sahnelerin Viyana Genesis (6. yüzyıl), Rabbula İncili (6. yüzyıl) ve Codex Rossanensis (6. yüzyıl) gibi önemli eserlerdeki

⁶ El-Gendi 2012, 21-22.

⁷ El-Gendi 2012, 3-4.

⁸ Shenouda 1956, 5-6.

⁹ Emmel 2004a, 16.

¹⁰ Emmel 2004b, 19-20.

¹¹ Millet 1916, 579.

tasvirlerle benzerlik taşıdığına işaret eder. Lakin bazı araştırmacılar tarafından, bu el yazmalarının İskenderiye ile olan doğrudan bağlantısı zayıf kabul edilse de, Copte 13'teki sahnelerin canlı ve özgün tasvirleri, onu diğer Koptik ve Koptik-Arap el yazmalarından ayırarak sanatsal açıdan farklı bir konuma yerleştirir.¹² Gabriel Millet ve Samy Shekoua, bu el yazmasındaki detaylı ikonografik özellikleri Laur. Plut. 6.23 ve BnF Grec 74 no.lu el yazmaları ile karşılaştırmalı bir analizle incelemiştir.¹³ Hugo Buchthal ise el yazmasındaki resimlerin üslubunu BnF. Arabe 6094 ve BnF Arabe 3465 yazmaları karşılaştırmıştır. Özellikle bitkisel süslemeler, mimari detaylar ve bazı figürlerin detayları bu iki İslami el yazmaları ile uyumuna dikkat çekerek. Sanatçılar arası etkileşime değinmiştir.¹⁴

Bu makalede incelenen araştırmanın temel amacı, BnF Copte 13 el yazmasında yer alan İsa'nın mucizelerini betimleyen sahneleri ikonografik unsurları, metin ve resim arasındaki ilişkisini ve üslup özelliklerini detaylı bir şekilde incelemektir. Ayrıca bu sahneler, Erken Hıristiyan, Bizans, Orta çağ ve Koptik sanata ait benzer eserlerle karşılaştırılarak, BnF Copte 13'teki sanatsal zenginlik ve ikonografik derinlik ortaya konulması sağlanacaktır. Sahnelerin değerlendirilmesinde, Erken Hıristiyan, Bizans ve Kıpti el yazmalarındaki örnekler kullanılarak karşılaştırmalı değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu incelemelerle çalışma, el yazmasının Hristiyan sanatı içindeki yerini belirlemeyi ve sanat tarihi literatürüne katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2. BnF Copte 13 El Yazmasındaki İsa'nın Mucizeleri Sahneleri

Kanonik ve Apokrif İnciller, İsa'nın yaşamı boyunca gerçekleştirdiği bir dizi mucizeyi detaylandırır. Yeni Ahit'te İsa'nın 78 mucizesi yer almaktadır: Matta'da 27, Markos'ta 21, Luka'da 23 ve Yuhanna'da 7 mucize bulunmaktadır. İsa'nın tanrısal gücünü sergilediğine inanılan bu mucizeler, genellikle üç ana kategoriye ayrılır: Doğa Mucizeleri, İyileştirme Mucizeleri ve Diriltme Mucizeleri.¹⁵

Doğa mucizeleri, İsa'nın doğa yasalarını aşarak gerçekleştirdiği, gölde yürümek ya da fırtınayı dindirmek gibi olağanüstü olayları içerir. İyileştirme mucizeleri, hastalıkları tedavi etme ve körlerin gözlerini açma gibi sağlıkla ilgili eylemleri kapsar. Diriltme mucizeleri ise, İsa'nın ölüleri hayata döndürerek tanrısal gücünü en somut biçimde sergilediği olayları temsil eder. BnF Copte 13 numaralı el yazmasında, İsa'nın mucizeleri içeren 19 sahne vardır. Bu sahneler, metin ve resim arasındaki uyumu yansıtarak hem teolojik mesajı pekiştirir hem de İsa'nın mucizelerine dair görsel bir yorum sunar. Bu çalışma, İsa'nın mucizelerini içeren bu sahneleri, Rossano İncili, Sinop İncili, Viyana Genesis, Laur. Plut. 6.23 ve BnF Grec 74 gibi önemli el yazmalarındaki benzer örneklerle karşılaştırmalı olarak inceleyecektir. Bu karşılaştırmalarla, BnF Copte 13 numaralı el yazmasının Hristiyan sanatı içindeki yerini belirlemek ve bu bağlamda sanat tarihi literatürüne yeni bir perspektif kazandırmak hedeflenmektedir.

2.1. Doğa Mucizeleri

İsa'nın doğa ile ilgili mucizeleri arasında Suyun Şaraba Çevrilmesi, Ekmek ve Balıkların Çoğaltılması, Fırtınanın Durdurulması, İsa'nın Su Üzerinde Yürümesi, Mucizevi Balık Avı ve İncir Ağacının Kurutması gibi olaylar yer almaktadır. BnF Copte 13 numaralı el yazmasında, "Doğa Mucizeleri" başlığı altında İsa'nın bu tür mucizelerini betimleyen beş farklı sahne bulunmaktadır (Tab. 1).

¹² Cramer 1964, 17.

¹³ Emmel 2004b, 19-20.

¹⁴ Buchthal 1940, 133.

¹⁵ Tükel-Arsal 2014, 119.

Konu	Kaynak	Fol. No.
Suyun Şaraba Çevrilmesi (Kana Düğünü)	Yuhanna 2: 1-11	224v
İsa'nın Fırtınayı Durdurması	Matta 18: 23-27	21v
Su Üzerinde Yürümesi	Matta 14/24-30	41v
5 Ekmek ve 2 Balığın Çoğaltılması	Matta 14: 13-21; Markos 6: 32-44; Luka 9: 10-17; Yuhanna 6: 1-13	41r
Tapınak Vergisi Mucizesi	Matta 11:19-25	50r
Toplam		5

Tab. 1: BnF. Coptic 13'teki İsa'nın Doğa Mucizeleri

İsa'nın büyük bir kalabalık önünde gerçekleştirdiği mucizeler arasında yer alan “Suyun Şaraba Çevrilmesi” (Kana Düğünü) mucizesi sadece Yuhanna İncil’inde geçmektedir.¹⁶ Kana Düğünü olayında, misafirlere sunulan şarapların tükenmesi üzerine İsa'nın su dolu küpleri şaraba dönüştürmesi anlatılmaktadır. İsa'nın kutsal varlığını ilan ettiği ilk mucizesi olan bu olay, Hristiyan sanatında sıkça resmedilmiştir. Bu sahnenin ilk tasvirlerine lahitlerde, fildişi eserlerde ve katakompların kapaklarında rastlanır. 4. ve 6. yüzyıllara ait örneklerde sahnelerin sembolik olarak resmedildiği görülmektedir. Sahnenin erken dönem örneklerinde genellikle yalnızca İsa, havariler ve küpler tasvir edilmiştir. İsa'nın elindeki asayla su dolu küplere dokunduğu bu sahnelerde, küplerin sayısı değişkenlik göstermektedir. Yuhanna İncili’nde altı küpten bahsedildiği için bu sayıya sadık kalınmaya çalışılsa da bazı sahnelerde altıdan az küpe yer verildiği de gözlemlenmektedir. 6. yüzyıldan itibaren sahnelere Meryem’in de dahil edildiği örnekler rastlanmaktadır. Bu temanın ilk örneklerinden biri, Rabbula İncili’nin 6r numaralı folyosunda yer alır.¹⁷ Sahnedeki figür sayısı 9. Yüzyıldan itibaren artmaya devam etmiş ve bu dönemden itibaren resme evlilik teması da eklenmiştir. Gelin, damat ve davetli figürlerine ait bu tasvirler sahnelerin anlamını güçlendirmiştir.

BnF Copte 13 no.lu el yazmasında “Suyun Şaraba Çevrilmesi” sahnesi fol. 224v’da yer almaktadır (Res. 1). Üst üste bindirilmiş iki farklı resimde tasvir edilmiştir. Üst sahnede, mucizenin gerçekleşmesini betimlerken, alt sahne mucizenin tamamlanmasından sonraki bir anı göstermektedir. İki sahne arasındaki bütünlük, dört sütun tarafından desteklenen kemerli bir kanopi ile sağlanmıştır. Sahnenin solunda başını eğmiş ve ellerini İsa'ya doğru yalvarırcasına uzatan Meryem'i betimlemektedir. Meryem'in yanında İsa, haçlı hale ile verilmiştir. İsa, Meryem'e konuşurken başını ona doğru çevirmiştir. İsa'nın yanında, vücudunun üst kısmı çıplak belinde peştamal sarılı iki hizmetçi vardır. Figürlerin her biri büyük ellerindeki su dolu testileri altı küpe boşaltmaktadır. Hizmetçilere bakan görevli, diz çökmüş ve bir testiden şarap alırken verilmiştir. İkinci sahne ise düğün ziyafetini temsil etmektedir. Bu ziyafet olayının İncil’de geçmemektedir. Resimde altı misafir yerde çömelmiş halde meyve sepetleri ve şarap kavanozlarının etrafında oturmaktadır. Misafirlere beyaz saçlı ve sakallı olan yüksek bir yere oturmuştur. Figürün karşısındaki kadınla konuşmaktadır. Kadın adamın kaç kadeh şarap içtiğini parmaklarıyla saymaktadır. Sahnenin sağında ise iki hizmetçi konuklara hizmet ederken verilmiştir.

¹⁶ Neff 2011, 293.

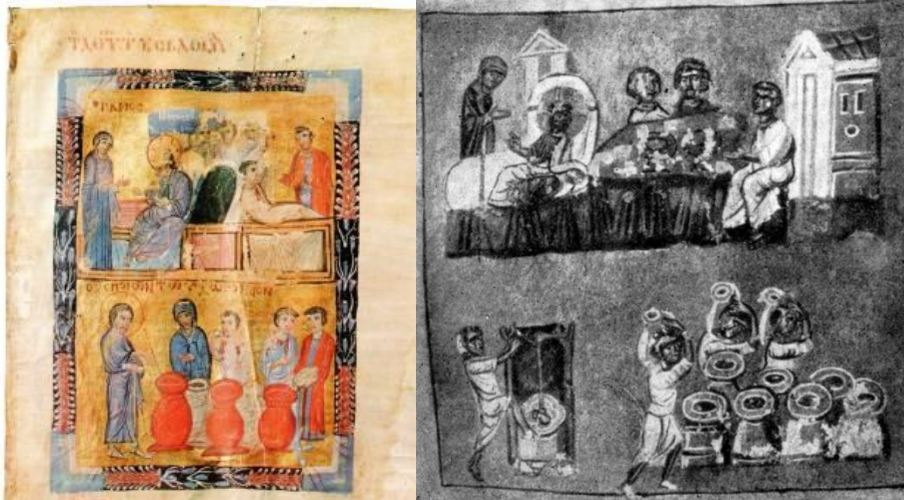
¹⁷ Yaşar 2024, 687.

Res. 1: Kana Düğünü, BnF. Copte 13

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

Sahnenin Bizans ve Gürcü sanatındaki en yakın örnekleri, Trabzon İncili ve Gelati İncili el yazmalarında karşımıza çıkar. Her ne kadar bu sahneler üslup açısından BnF Copte 13'ten belirgin ölçüde farklılık gösterse de, figür sayısındaki artış gibi belirli detaylar açısından karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılması uygun görülmüştür (Res. 2).

Res. 2: Cana Düğünü, Trabzon İncili ve Gelati İncili

“İsa'nın Fırtınayı Durdurması” mucizesi, Yeni Ahit'te Matta, Markos ve Luka İncillerinde yer almaktadır. Erken Hristiyan sanatında bu sahneye ilişkin örnekler ya günümüze gelememiş ya da erken dönemde öncelikli konular arasında yer almamıştır¹⁸. Bizans sanatında ise bu mucize, özellikle 9. ve 10. yüzyıla tarihlenen el yazmaları ve anıtsal duvar resimlerinde sıkça işlenmiştir. Bizans sanatındaki sahne tasvirlerinde, İsa ve havarileri bir kayık içinde göl üzerinde resmedilir; İsa, sağ ya da sol eliyle takdis işareti yaparak fırtınayı durdurmaktadır. Bu ikonografik tema, Hristiyan dünyasında genel olarak korunmuştur. BnF Copte 13 el yazmasının (fol. 21v) ilgili sahnesi, Bizans şemasına benzer bir kompozisyona sahiptir (Res. 3). Burada kayığın sağ ucunda yer alan İsa, fırtınayı yatıştırırken gösterilmiştir. Teknedeki yedi havari,

¹⁸ Smith 1918, 68; Schiller 1971, 252.

İsa'nın bu mucizesine tanıklık etmektedir. Bu sahneye en yakın örnek, Laur. Plut. 6.23 (fol. 16r) numaralı el yazmasında görülmektedir.

Res. 3: Fırtınanın Dindirilmesi, a; BnF Copte 13 (fol. 21v)

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

İsa'nın bir diğer doğa mucizesi olan "Tapınak Vergisi", İncil yazarları arasında yalnızca Matta tarafından aktarılmıştır¹⁹. Matta'nın bu öyküde, İsa ve havarilerinden talep edilen vergi parasını ödemek için balığın ağzında bulunan gümüş para hakkında bahsetmektedir. İncil metninde anlatılan ve Tevrat'ta detaylı bir şekilde açıklanan (Çıkış 30:11-16) bu vergi, yirmi yaş ve üzerindeki her yetişkin Yahudi erkeğinin ödemekle yükümlü olduğu tapınak vergisidir. Sahneyle ilgili ilk örnekler batı sanatında karşımıza çıkar. sahnenin Bizans sanatındaki erken örneği 6. yüzyıla tarihlenen Rabbula İncili (fol.9r) yer alır. Bu resimlerde, Petrus'un balığın ağzından parayı bulması anı resmedilmiştir. Sahnenin Copte 13'teki örneğine Petrus Ürdün Nehri'nin kıyısında çömelmiş bir şekilde göstermektedir (Res. 4b). Petrus, oltasıyla yakaladığı büyük bir balığın ağzını açmaya çalışmaktadır. El yazmasındaki bu sahne, BnF. Grec 923 ve Plut. Laur. 6.23 (fol. 36r) örneklerdeki Petrus'un oltasını dirseğine yaslayarak balığın ağzını açmaya çalıştığı duruş birbirine oldukça benzerdir.²⁰

Res. 4: Vergi Parası Mucizesi, a; BnF. Grec 923 (fol. 36r) ve b; BnF. Copte 13.

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

Kanonik İncillerde, "Somun ve Balıkların Çoğaltılması" olarak bilinen olay dört İncil yazarı tarafından ele alınmıştır. Ancak İnciller arasında topluluk, somun ve balık sayılarında farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, Matta İncil'inde (14:13-21), yiyecek sayısı 5 ekmek ve 2 balık olarak belirtilirken, yine Matta İncil'inde (15:32-38) 7 ekmek ve birkaç balık olarak

¹⁹ Yüzgüller 2008, 80.

²⁰ Christopher-Tania 1972.

geçmektedir. Luka İncil'inde (9:10-17) topluluk 5 bin erkek olarak verilirken, Markos İncil'inde (8:1-9) 4 bin erkek olarak geçmektedir (Tab 2).

Kaynak	Yiyecek Sayısı	Artan Yiyecek Sayısı	Topluluk	Yiyecekleri Dağıtan Kimse
Matta 14: 13-21	5 ekmek ve 2 balık	12 Küfe	5 bin erkek	Havariler
Matta 15:32-38	7 ekmek ve birkaç balık	7 Sepet	4 bin erkek	Havariler
Markos 6: 32-44	5 ekmek ve 2 balık	12 küfe	5 bin erkek	Havariler
Markos 8: 1-9	7 ekmek ve birkaç balık	7 Sepet	4 bin kişi	Havariler
Luka 9: 10-17	5 ekmek ve 2 balık	12 küfe	5 bin erkek	Havariler
Yuhanna 6: 1-13	5 ekmek ve 2 balık	12 küfe	5 bin erkek	İsa

Tab. 2: Ekmek ve Balıkların Çoğaltılması Mucizesi Kaynağı (Arsal 2008, 46).

Sahnenin en erken örnekleri 2. ve 3. yüzyıla tarihlendirilen Katakomplarda karşımıza çıkar ve bu dönemde sahneler sade figürlü olarak tasarlanmıştır.²¹ 5. yüzyıla birlikte sahnenin kalabalıklaşmaya başlamıştır. Sahnenin el yazmalarında bilinen ilk örneği 6. Yüzyıla tarihlenen Sinop İncil'inde karşımıza çıkar.²² Bu sahnede İsa, havarilerinin elinde tuttıkları ekmek ve balığı kutsarken betimlenmiştir. Kompozisyonun sağında, yedi sepet ve dikkat çeken bir insan topluluğu yer alır. Üçerli ve beşerli gruplar halinde sıralanmış bu topluluk, yalnızca erkeklerden oluşmaktadır. Figürler, karınlarını doyurdukları anı yansıtır (Res. 5).

Res. 5: Somun ve Balıkların Çoğaltılması, Sinop İncil'i (Fol. 15r)

Sahnenin Bnf Copte 13 (fol. 41r) örneğine gelince İsa, bir tepede oturmuştur (Res. 6a). Sol elinde bir ekmek tutarken, ona yardım eden dört havariden birine bir parça vermektedir. İsa'nın sol tarafında sekiz sepet ve iki su testisi bulunur. Sahnenin solunda yemek yiyen iki kalabalık grup vardır. Figürler sahneye üst üste yerleştirilmiştir. Her iki grup ot kaplı yere çömerek yemek yemektedir. Bu detay Yuhanna 6: 10'da geçmekte olup halkın çimen kaplı bir yerde oturduğu vurgulanmıştır. Kalabalık grubun bu şekilde verilmesi Sinop İncil'i ve Bnf Grec 74 (fol. 127v) ile benzerlik taşımaktadır (Res. 6b). Bu açıdan bakıldığında Bnf. Copte 13 Suriye-Filistin ve İskenderiye'ye ait detayları taşıdığı gözler önüne serer.

²¹ Shiller 1971, 70.

²² Yaşar 2024, 690.

Res. 6: Beş bin kişinin Doyurulması, a; BnF. Copte 13 (41r) ve BnF. Grec 74 (fol.127v).

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

İsa'nın "Su Üzerinde Yürümesi" mucizesi, üç farklı İncil yazarının anlatılarında yer alır. Bu olayın en dikkat çekici kısmı, Petrus'un suya atlayarak İsa'ya doğru ilerlemesidir. Bu sahneye dair bilinen en erken örnekler, 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Dura Europos'taki duvar resimlerinde görülmektedir.²³ Sahnenin genel ikonografik tasarımı erken dönemlerden başlayarak geç dönemlere kadar bozulmadan devam etmiştir. Sahnenin Bizans dönemi el yazmalarında yoğun olarak resmedildiği görülmektedir. Bunlardan biri de 9. yüzyıla tarihlenen BnF. Grec 510'da yer alır. Sahnenin solunda İsa'nın su üzerinde yürümesi ve Petrus'un sağ kolunda kavraması anı vurgulanırken sağda ise tekne içinde on bir havarinin onları şaşkınlık içinde izlemesi olayına yer verilmiştir. Bu sahnenin BnF. Copte 13 (fol. 41)'da örneğinde ise önceki örneklerdeki gibi tasarlanmasına rağmen bazı detayların zenginliği ile ön plana çıktığı görülmektedir (Res. 7).

Bu sahnede sanatçının yorumu, kapalı yelken direği tasvirinden anlaşılabilir. Sanatçı, burada rüzgârın karşı yönden estiğini (Matta 14:24) görselleştirme yoluna gitmiştir. Bu detay Matta'da şu şekilde ifade edilmiştir: "O sırada tekne, kıydan oldukça uzakta dalgalarla boğuşuyordu. Çünkü rüzgâr karşı yönden esiyordu." Ayrıca, sanatçı direğe yaslanmış iki havariyi betimlemiştir; sağdaki havari sağ koluna başını dayayarak çaresizlik içindeyken, diğer havari Petrus'u işaret etmekte ve sol elini başına götürmüştür.

²³ Yaşar 2024, 675.

Res. 7: İsa'nın Su Üzerinde Yürmesi, BnF. Copte 13

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

2.2. İyileştirme Mucizeleri

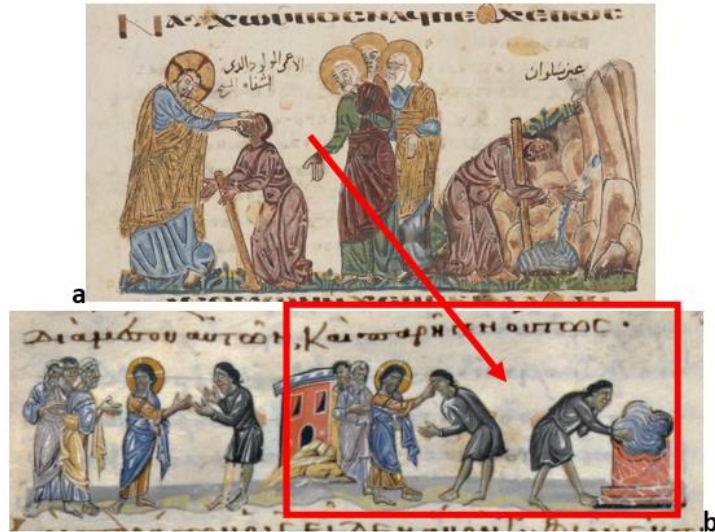
İsa'nın mucizeleri arasında, resim sanatına konu olmuşların arasında en çok tercih edilenleri “iyileştirme” konulu olanlardır. İsa'nın iyileştirme mucizeleri arasında en popüler olanları ise; kötürümlerin, körlerin, cinlilerin, cüzzamlıların ve kanamalı kadının iyileştirilmesidir. Yeni Ahit'te “iyileştirme” konulu yirmi yedi farklı mucizeden bahsedilmektedir. Bu mucizelerden 12'si Copte 13 no.lu eserde 12 resimle aktarılmıştır. Sahneler metinde geçen anlatı çerçevesinde gelişirken sanatçının birtakım yorumlamalarda bulunmuştur (Tab. 2).

Konu	Kaynak	Fol. No.
Siloam havuzundaki doğuştan kör	Yuhanna 9: 1-12	247v
Beytesda Havuzundaki Felçlilerin İyileştirilmesi	Yuhanna 5: 1-9	132v
Eli Kurumuş adamın iyileştirilmesi	Matta 12: 9-13; Markos 3: 1-6; Luka 6: 6-11	32r
Kanamalı Kadının İyileştirilmesi	Matta 9: 20-22; Markos 5: 25-34; Luka 8: 43-48	24r
Kötürümlü Hastanın İyileştirilmesi	Matta 9: 2-8	22v
Galatyalılar Ülkesindeki Cinlilerin iyileştirilmesi	Matta (8/28-34), Markos (5/2-14) ve Luka (8/26-33)	22r
Kenanlı Kadının Kızını İyileştirilmesi	Matta 15: 21-28; Markos 7: 24-30	44r
Birçok hastanın İyileştirilmesi	Luka 6/17-19	44v
Simun'un Kayınlidesinin İyileştirilemesi	Matta 8: 14-15; Markos 1: 29-31; Luka 4: 38-39	15r

Bir Cüzzamın İyileştirilmesi	Matta 8: 1-4; Markos 1: 40-45; Luka 5: 12-14	19v ve 193r
Epilepsili Çocuğun İyileştirilmesi	Matta 17: 18-20	49r
Toplam		12

Tab. 3: BnF. Copte 13'te yer alan İyileştirme Mucizeleri

İsa'nın iyileştirme mucizelerinden "Siloam Havuzundaki Körlerin İyileştirilmesi" konusu kaynağını Yuhanna (9: 1-12) ve 12 Havarî İncili (53/54: 1-6) ayetlerinden almaktadır.²⁴ Erken Bizans döneminden itibaren tasvir sanatında karşımıza çıkan bu sahnenin ayırt edici özellikleri, kör hastanın ve havuzun vurgulanmasıdır. Örneğin, Rossano İncil'inde (6. yüzyıl) bu sahne aslına uygun şekilde yansıtılmıştır. Resimde, İsa'nın kör adamın gözlerine dokunması ve sonrasında adamın Şiloah havuzuna gidip yıkanması anlatılır. Böylece, hasta iki kez tasvir edilmiştir. Benzer bir sahne, BnF Copte 13 numaralı el yazmasının folyo 247v sayfasında da görülmektedir (Res. 8a). Sahnenin ilginç detay, kör adam Siloam havuzunu simgeleyen bir kayadaki çatlağın içinden akan suyu ellerine alırken betimlenmiştir. Resmin Bizans sanatı örneklerine bakıldığında sahnede havuz yer alır. Fakat burada doğa unsurlarının vurgulanarak kayadan su aktığı görülmektedir. Bu detay Bizans örneklerle karşılaştırıldığında uniktir. Sahnenin benzer ikonografik örnekleri; BnF Grec 74 (fol. 186r), BnF Grec 923 (fol. 212r) ve Plut. 6.23 (fol. 188r) gibi el yazmalarında yer alır (Res. 8b).²⁵

Res. 8: Doğuştan Kör Birinin İyileştirilmesi, a; BnF Copte 13 (fol. 247v) ve b; Laur. plut. 6.23. (fol.188r).

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

İsa'nın mucizelerinden biri, "Beytesda Havuzundaki Felçlilerin İyileştirilmesi" olayıdır. Bu sahne, Yuhanna 5:1-8 ayetlerinden esinlenmiştir ve Bizans sanatında uzun süredir sevilen bir tema olmuştur. Sahnedeki ikonografik unsurların tam anlamıyla belirginleşmesi ise Orta Bizans dönemiyle birlikte başlamıştır. Beş eyvanlı havuz, iyileşmeyi bekleyen felçliler, havuzu çalkalayan melek, havuza giren hastalar, İsa ve havariler gibi ikonografik unsurlar bu sahnede

²⁴ Yaşar 2024, 675.

²⁵ Tsuji 1968.

önemli yer tutmaktadır.²⁶ Sahnenin tasvirleri Orta Bizans döneminde yaygınlaştığı görülmektedir. BnF. Copte 13'ün 233r'daki örneğinde sahnenin sağında İsa'nın kötürümü iyileştirilmesi anına yer verilirken solda ise kötürümlerin havuza girme anı ve meleğin havuzu çalkaması olayı resmedilmiştir (Res. 9a). Sahnenin benzer örneği Vat. Sir. 559 (fol. 121v) karşımıza çıkar (Res. 9b).

Res. 9: Bethesta Havuzundaki Kötürümlerin iyileştirilmesi, a; BnF Copte 13 (fol. 233r) ve b; Vat. Sir. 559 (fol. 121v).

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

Yeni Ahit'in Matta (12: 9-14), Markos (3: 1-6) ve Luka (6: 6-11) bölümlerinde anlatılan bir başka iyileştirme hikayesi, "Eli Tutmayan Adamın İyileştirilmesi" mucizesidir. Bu sahne, 9. yüzyıla ait Paris Grec 510 ve Sacra Parallela (Paris Grec 923) el yazmalarında ilk örnekler arasında yer alırken, BnF Copte 13 (fol. 32r) numaralı el yazmasında da bu tema başarıyla işlenmiştir (Res. 10). Resim, İsa ve Farisiler arasındaki bir konuşma ve eli tutmayan adamın iyileştirilmesi aktarmaktadır. İsa, sinagogun içindeki bir merdiven basamağının üstünde oturmaktadır. Merdivenin diğer ucunda, himation giymiş, beyaz saçlı ve sakallı Başrahip yer alır. Diğer figürler ise farisiler temsil eder. Sahnenin sağında ise İsa'nın eli tutmayan adamın iyileştirilmesi anı resmedilmiştir. Hasta figürü, belinde bir peştamal ile verilmiştir. İsa'ya iki elini uzatan figür İsa'dan yardım istemektedir.

Res. 10: Eli Tutmayan Adamın İyileştirilmesi, BnF. Copte 13 (fol.32r)

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

"Kanamalı Kadının İyileştirilmesi" hikayeleri Yeni Ahit'in Matta (9/18-26), Markos (5/2534) ve Luka (8/43-44) bölümlerinde, geçem Hıristiyan sanatı içinde severek resmedilen konulardan biri olmuştur. Eski Ahit'te, regl dışındaki kanamalı hastalıklara sahip kadınlar "mundar" kabul edilmiş ve bu kadınlarla temas eden kişilerin de aynı şekilde pis/kötü olarak algılandığı görülmektedir (Levililer 15). Kanamalı kadının iyileştirilmesi sahneleri, genel kompozisyonlarını Erken Hristiyan sanatındaki örneklerle borçludur. Örneğin, 3. yüzyıla tarihlenen Roma katakombunda yer alan bir örnekte, kanamalı kadın diz çökmüş, İsa'nın etek

²⁶ Atak 2019, 75.

ucundan tutarken tasvir edilmiştir. Bu erken dönem sahneleri, sonraki Bizans, Gürcü ve Kıptilere ait sanat eserlerinde de bu temel şema kullanılmıştır. Sahnenin BnF Copte 13 örneğine gelince burada iki farklı konunun işlenmesi dikkati çeker (Res. 11a). Sahnemi solunda, “Kanamalı Kadının İyileştirilmesi” (Matta 9/19-22) olayı, klasik bir şema içinde işlenmiştir. Sağda ise, “İsa'nın Jairus'la ile konuşması” (Matta 9/18-26) konusu yer almaktadır. Burada Jairus kızı için İsa'dan yardım istemektedir (Matta 19: 18). Bu sahnenin benzer düzenlemesi, BnF Grec 923 (fol. 212r), Laur. Plut. 6.23 (fol. 18r) ve BnF. Grec 74 (125v) el yazmalarında görülmektedir. Lakin, Laur. Plut. 6.23 (fol. 18r) örnek diğer ikisine göre daha detaylı tasarlanmıştır. Burada, İsa'nın Jairus'un kızının iyileştirilmesi konusunda dahil edildiği görülmektedir. BnF Grec 923 (fol. 212r) ve BnF. Grec 74'teki sahne Copte 13'teki gibi resmedilmiştir. Bu nedenle sahnenin en yakın örneği Grec 74'te yer alır (Res. 11b). Sahnenin bir diğer Kıpti el yazmasındaki örneği ise BnF. MS. Copte-Arabe 1 no.lu el yazmasında karşımıza çıkar.

Res. 11: Kanamalı Kadının İyileştirilmesi ve Jairus'un Kızını Diriltilmesi a; BnF. BnF Copte 13 (fol. 24r), b; BnF. Grec 74 (fol. 17v) c; BnF. MS. Copte-Arabe 1 (fol. 5r)

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr>

“Felçli Adamın İyileştirilmesi” sahnesi kaynağını Matta 9: 2-8 ayetlerinden almaktadır. Erken Bizans Döneminden itibaren örneklerini gördüğümüz bu sahnenin ayırıcı özelliği felçlinin iyileştikten sonra şiltesini sırtına alması ve ortamı terk etmesidir. Sahnenin ilk örnekleri, erken dönemlerde Roma katakomplarında karşımıza çıkar. Felçli adamın iyileştirilmesi sahnelerinin Orta Bizans Döneminin el yazmalarında sıkça resmedilen temalardan biridir.²⁷ İlgili tasvirler BnF. Grec 20, BnF. Grec 74 ve Laur. Plut. 6.23 gibi el yazmalarında yer alır. Bu eserlerde görülen sahnelerin ortak odak noktası İsa ve şiltesini sırtına alan felçlidir.

²⁷ Yaşar 2024, 701.

“Felçli Adamın iyileştirilmesi” sahnesinin BnF Copte 13 no.lu (fol. 22v) el yazmasındaki örneği klasik şemaya bağlı kalınarak tasarlanmıştır (Res. 12a). İsa, yerde bağdaş kurmuş şekilde oturmaktadır. Figür, solunda bulunan şiltesini sırtına almış ilerleyen adama doğru takdis işareti yaparken resmedilmiştir. Sahnenin solunda ise, bir grup insan topluluğu yer alır. Resim Orta Bizans ve Suriye el yazmasındaki örneklerine benzemektedir (Görsel 9b).²⁸

Res. 12: Felçli Hastanın İyileştirilmesi, a; BnF Copte 13 (fol. 22v) ve b; Laur. Plut. 6.23 (fol. 17r).

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

İsa'nın iyileştirme mucizelerinden bir diğeri “Gerasiniler Ülkesindeki Cine Tutulmuşların İyileştirilmesi” konusudur. Bu konu, Matta (8/28-34), Markos (5/2-14) ve Luka (8/26-33) bölümlerinde geçmektedir. Bu metinlerin içeriği birbirine yakındır.

Sahnelerin en dikkat çekici cinlerin girdiği domuz sürüsüdür. Bu tema Bizans sanatında ilk kez Ravenna'daki San Apollinare Nuovo Bazilikası'nda (6. yüzyıl) mozaiklerle işlenmiştir (Schiller, 1971, s. 173). Mozaikte, İsa ve cinli bir adam yer alırken. Sahnenin solunda domuzlar tasvir edilmiştir. Bu temanın el yazmalarında bulunan en eski örneklerinden biri, 8. ve 9. yüzyıllara ait Sacra Parallela (Parisinus Graecus 923) fol. 212v'de yer alır. Klasik şemaya uygun olarak verilen sahnede; İsa, cinli kişi ve domuz sürüsü resmedilmiştir. BnF Copte 13 (fol. 22r) örnekte sağda İsa'nın iyileştirme anı solunda ise cinlerin domuz sürüsünü takip etmesi resmedilmiştir (Res. 13a). Cinli figürler saçları elektriklenmiş ve yarı çıplak biçimde verilmiştir. İsa'nın önünde eğilmiş olan bu iki cinli ondan şifa dilemektedir. Sahnenin solunda göle giren domuzlar ve onları takip eden iki cin figürüne verilmiştir. Cinlerin biri siyah diğeri ise beyazdır. Siyah cin, bir domuzun başını tutarak onu boğmaya çalışırken, beyaz cin onu teşvik etmektedir. Sahnenin sol köşesinde domuzların iki çobanı yer alır. Figürler olayı şaşkınlık içinde izlemektedir. Bu sahnedeki cinli hastalar ve çoban tasvirleri Laur. Plut. 6.23 (fol. 16v) ve BnF. Grec 74 (16r) örneklerdeki tipleri hatırlatmaktadır.²⁹

²⁸ Yaşar 2024, 703.

²⁹ Yaşar-Gökalp 2023, 716.

Res. 13: Gerasiniler Ülkesindeki Cine Tutulmuşların İyileştirilmesi, a; BnF Copte 13 (fol. 22r) ve b; Grec 74 (fol. 16r).

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

“Kenanlı Kadının Cinli Kızının İyileştirilmesi” anlatısı Matta 15: 2128 ve Markos 7: 24-30 İncillerinde geçmektedir. Sahnenin bilinen erken örneği BnF. Grec 923 (fol. 167r, 167v ve 168r) yer alır. Üç farklı resimle aktarılan olay zengin bir anlatım döngüsüne sahiptir (Res. 14).

Fol. 167r

Fol. 167v

Fol. 168r

Res. 14: Kenanlı Kadının Kızının İyileştirilmesi, BnF. Grec 923

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr>

Sahnenin BnF Copte 13 fol. 44r'daki örneğine gelince daha yalın bir anlatım tarzı benimsenmiştir. Sahnenin sağında mimari bir yapının önünde İsa verilmiştir. Bu mimari tasvirler metinde geçen Sur ve Sayda bölgesini temsil etmektedir. İsa, ayaklarına diz çöken Kenanlı kadın ile konuşmaktadır. Kadın, İsa'nın ayaklarına kapanarak ondan şifa dilemektedir (Res. 15).

Res. 15: Kenanlı Kadının Kızının İyileştirilmesi BnF. Copte 13 (fol. 44r)

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

İsa'nın birçok hastayı iyileştirilme anlatısı Matta 15: 30-31'de geçmektedir. Sahneyle ilgili tasvirler Bizans dönemi el yazmalarında karşımıza çıkar. İlgili konunun erken örneği Rabbula İncil'i fol. 11r'da yer alır (Res. 16). Bu sahne kör, topal ve cinli hastaların İsa tarafından iyileştirilmektedir. Sahnenin Orta Bizans dönemindeki diğer örnekleri de benzer şekilde tasvir edilmiştir.

Res. 16: Rabbula İncili, fol. 11r

Copte 13 no.lu (fol. 44v) el yazmasındaki sahnede, yedi figür resmedilmiştir (Res. 17a). İsa, sahnenin sol tarafında konumlanmış ve karşısında arka arkaya dizilen çeşitli hastalıklara sahip insanlarla konuşmaktadır. İsa'nın karşısında, çeşitli fiziksel rahatsızlıkları olan figürler yer almaktadır. Bunlar arasında, baston yardımıyla ayakta duran iki sakat ve yere oturmuş halde bir sakat figür görülmektedir. Kör figürlerden biri başını yukarı kaldırırken, bir diğerinin yüz ifadesi çaresizliği yansıtır. Sağır olan figür kulağına dokunmakta ve dilsiz olan ise ağzına işaret etmektedir. Her bir figür, hastalığına uygun jest ve duruşlarla verilmesi sanatçının ifade gücünü ortaya koyar.

Bu sahnenin benzer örnekleri, BnF Grec 74 (fol. 15r ve 118r) ile Laur. Plut. 6.23 (fol. 32v) gibi önemli el yazmalarında görülmektedir (Res. 17b). Ancak, bu el yazmalarında yer alan hasta figürlerin ifadeleri genellikle durağan ve hareketsizdir. Figürlerin hastalıklarının türü anlaşılır olsa da, bu örneklerde figürlerin ifade ve duruşlarında, BnF Copte 13'teki gibi güçlü bir anlatım ve detaylı tasvir derinliği bulunmamaktadır.

Res. 17: Birçok hastanın İyileştirilmesi, a; BnF Copte 13 (fol. 44v) ve b; Grec 74 (fol. 15r).

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr>

İsa'nın "İyileştirme Mucizeleri"nden bir diğeri de "İsa'nın Petrus'un Kayınvalidesi İyileştirmesi" olayıdır. Konu, Matta (8: 14-15), Markos (1: 29-31) ve Luka (4: 38-39) bölümlerinde geçmektedir.³⁰ Sahnenin örnekleri genelde Bizans dönemi el yazmalarında karşımıza çıkmakla birlikte bu dönem içinde gelişim göstermiştir. Sahnelerin genel ikonografisi şu şekildedir: İsa kadının elinden tutmuş ona şifa vermesi ve iyileşen kadının İsa ve evdeki diğer konuklara hizmet etmesidir. Bizans sanatı örneklerinde benzer şemalarla verilen sahne, 10.-12. yüzyılda yoğunluk kazanmıştır. Sahnenin BnF. Copte 13 (fol. 20v) örneği Bizans dönemi örneklerinden farklı tasarlandığı dikkati çeker. Burada sahne iki kişiyle sınırlı tutulmuştur (Res. 18a). Resimde ana dikkat çekici özellik, Simun'un kayınvalidesi, yerde uzanmaktadır. Bu detay Bizans dönemi örneklerinden farklıdır. Muhtemelen sanatçı doğul geleneklerin etkisiyle resmetmiştir. Ayrıca sahnedeki mimari arka plan Cotton Genesis ve Mısır'daki fresk örneklerini anımsatmaktadır.³¹ Sahnede İsa, yerde yarı uzanmış olan kadının sağ elinden tutarak ateşliği hastalığa sebep olan içindeki cini kovarken resmedilmiştir. İsa'nın bu jesti Laur. Plut. 6.23 (fol.111r) ile benzerdir (Yasar, 2024, s. 702) (Res. 18b).³² Sahnenin diğer bir Kıpti el (Copte-Arabe 1, fol.5r) yazmasındaki örneği ise Bizans örneklerini anımsatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Copte 13'teki sahne sanatçının özgünlüğünü ortaya koyar.

³⁰ Arsal 2008, 108.

³¹ Shenouda 1956, 47.

³² Yaşar 2024, 702.

Res. 18: Simun'un Kayınvalidesinin İyileştirilmesi, a; BnF Copte 13 fol. 20v ve b; Laur. Plut. 6.23 (fol. 15v).

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr>

İsa'nın "Cüzzamlıları İyileştirmesi" mucizesi, Yeni Ahit'te iki ayrı anlatıyla yer alır: biri tek bir cüzzamlıyı, diğeri ise on cüzzamlıyı iyileştirme öyküsüdür. Bu anlatıların, Eski Ahit'teki deri hastalıklarıyla ilgili detaylı açıklamalarla ilişkili olduğu görülmektedir (Leviler 13:1-46). Cüzzamın, o dönemde oldukça yaygın olması ve Tanrı'nın cezası olarak görülmesi, insanların hastalığa yakalananları toplumdan dışlamasına yol açmıştır.³³ İyileşmenin yalnızca kutsal bir güçle mümkün olduğuna inanılmıştır. Eski Ahit'te Musa Peygamber ve kâhinlerin bu hastalığı iyileştirdiği örnekler mevcuttur ve Luka İncili'nde İsa'nın da bu metinlere atıfta bulunduğu görülür. Hristiyan sanatında İsa'nın cüzzamlıyı iyileştirmesi sahneleri ilk olarak 9. yüzyılda tasvir edilmiştir. Örneğin, Geç Antik Çağ eseri olarak değerlendirilen, ancak 9. yüzyıl Karolenj Rönesansı'na atfedilen Andwers Diptiği'nde İsa, bir taş üzerinde oturan cüzzamlıyı iyileştirirken betimlenmiştir.³⁴ Sahnenin Bizans sanatı örneklerinde ise benzer şemanın takip edildiği görülmektedir. Sahne, Bizans dönemi el yazması örneklerinde sıkça işlenen temalardan biri olmuştur.

İsa'nın cüzzamlıyı iyileştirmesi olayını konu alan mucize, BnF Copte 13 no.lu el yazmasının 19v ve 193r folyolarında yer alır (Res. 19 a-b). Bu iki sahnede de İsa'nın cüzzamlıyı iyileştirme anı tasvir edilmiştir. Resimlerin her ikisi de aynı sanatçı tarafından yapılmış olmalıdır. Sahneler diğer örneklerle karşılaştırıldığında ilk bakışta benzerlik gösterebilir, ancak detaya inildiğinde cüzzamlı hastanın vücudunun sağlıklı bir şekilde betimlenmiş olması dikkat çekicidir. Bu nedenle metni okuyamayan biri sahnenin çözümlemesini kolaylıkla yapabilmektedir. Sahnenin, BnF Copte 13 örneğinde bu detayların verilmemiş olması, cüzzamlı hastanın iyileşmesini vurgulamak için bilinçli bir tercih olabilir. Sahnenin Bizans dönemi örneklerinde cüzzamlı figür doğrudan hasta olarak verilmiştir. Sahnenin Kıpti el yazmasındaki diğer bir örneği ise BnF Copte-Arabe 1 (fol. 110r) yer alır (Res. 20). Buradaki örnekteki sahneler BnF. Copte 13'ten farklılık arz etmektedir.

³³ Arsal 2008, 108.

³⁴ Yaşar 2024, 719.

Res. 19: Cüzzamlının İyileştirilmesi BnF. Copte 13 (a;19v ve b;193r)

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

Res. 20: BnF. MS. Copte-Arabe 1 (fol. 110r)

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr>

Epilepsili Çocuğun İyileştirilmesi anlatısı Matta İncil’inde geçen bir mucizedir. İlgili sahnelerin ilk örnekleri Erken Hıristiyan ve Bizans sanatında verilmiştir. Sahnenin odak noktası cinli hasta ve İsa’dır. “Epilepsili Hastaların İyileştirilmesi” başlığı ile değerlendirilen bu sahnenin kaynağı Matta (4/23-24; 17: 14-21), Markos (9: 14-29) ve Luka (9: 37-43) İncilleridir.³⁵ Sahnenin Bizans dönemi örneklerinde epilepsili figürler çıplak resmedilmiş olup ağızdan cin çıkarken resmedildiği görülür. Sahnenin BnF. Copte 13’teki örneği fol. 49r’da yer alır (Res. 21). Resimde İsa, sağında yerde yatan cinli çocuğu iyileştirmektedir. Cin figürü, lacivert renkli olup çocuğun ağızdan çıkarken verilmiştir. İsa’nın arkasında havariler ve cinli çocuğun babası yer alır. Baba, İsa’nın ayaklarına kapanmıştır. Figürün arkasında, üç havari bulunmaktadır. Sahnedeki epilepsili çocuğun zeminde verilmesini nedeni, hastalığının bir belirtisi olarak yorumlanabilir. Benzer detaylar, BnF. Grec 74 (fol. 34v ve 83r) ve Laur. Plut. 6.23 (fol. 8v, 80v ve 125v) görülmektedir.

³⁵ Yaşar 2024, 756.

Res. 21: Epilepsili Çocuğun İyileştirilmesi, BnF. Copte 13 (fol. 49r)

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

Yeni Ahit'te körlerin iyileştirilmesi mucizesi, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncillerinde geçmektedir. Anlatımlar, iyileştirilen körlerin sayısı, olayın geçtiği yer ve iyileştirme yöntemi açısından çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, bu mucize Kefenahum, Yeriha'nın çıkış ve girişi, Beytsayda ve Siloam Havuzu gibi beş farklı mekânda gerçekleşir. İsa'nın iyileştirme yöntemleri ise tükürük ve çamur kullanması, dokunması ya da sözleri ile iyileştirme şeklinde farklılıklar göstermektedir (Tab. 4). İlgili konu Erken Hıristiyanlıktan itibaren resmedilmeye başlamış olup özellikle Orta Bizans dönemi yazmalarında yoğunluk kazanmıştır. Bu sahneler İsa ve kör adam çerçevesinde şekillenmiştir. Sahnenin Bizans sanatındaki örnekleri basit bir şema içinde karşımıza çıkar.

İyileştirilen Sayısı	Olayın Geçtiği Mekân	İyileştirme Biçimi	Kaynak
İki kör	Kefenahum'da bir ev	İsa'nın dokunuşu	Matta 9: 27-31
İki kör (resimde üç kör var)	Yeriha kentinin çıkış	İsa'nın dokunuşu	Matta 20: 29-34
Dilenci Bartimeus	Yeriha kentinin çıkışı	İsa'nın sözü	Markos 10: 46-52
Kör Dilenci	Yeriha kentinin girişi	İsa'nın sözü	Luka 18: 35-43
Bir kör	Beytsayda	İsa'nın dokunuşu	Markos 8: 22-26
Doğuştan Kör	Siloam havuzu	Tükürük ve çamur	Yuhanna 9: 1-12

Tab. 4: İncillerde Körlerin İyileştirilmesi (Yaşar 2024, 708).

Sahnenin BnF Copte 13 (fol. 108v) örneğindeki sahne İsa ve kör kişi ile sınırlı tutulmuştur (Res. 16). Sahne Markos 8: 22-26'daki anlatıya uygun olarak resmedilmiştir. İsa, sağ elini adamın iki gözüne dokunmaktadır. Diz çökmüş durumda tasvir edilen kör adam ise İsa'dan yardım ve şifa beklemektedir. Hasta figürün arkasında yer alan bitkisel tasvirler Markos 8: 26'da geçen "Adam başını kaldırıp, "İnsanlar görüyorum" dedi, "Ağaçlara benziyorlar, ama yürüyorlar." anlatıya uygun olarak yapıldığı düşünülmektedir.

Sahne Bizans dönemi örneklerinden farklılık arz eder. Çünkü Bizans sanatında İsa'nın kör bir adamın her iki gözüne aynı anda dokunduğu başka bir örneğine rastlanılmamıştır. Sahneler İsa, genellikle ya sadece bir göze dokunarak tasvir edildiği (Plut. VI, 23, fol. 76 v., Patmos Cod. 70, fol. 40 v.) ya da Rabula İncili fol. 7v ve BnF. Grec. 74'ün 81r folyosunda olduğu gibi, İsa'nın elini bir kutsama jesti yaparken resmedilmiştir. Sahnenin BnF. Copte-Arabe 1 fol. 178v'de Bizans dönemi örneklerine paralel olarak resmedildiği görülür. Bu açıdan bakıldığında BnF. Copte 13'teki örneğin ünik olduğu görülür (Res. 22).

Res. 22: Körlerin İyileştirilmesi, Copte 13 (fol. 108v)

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

2.3. Diriltme Mucizeleri

Hristiyanlık inancında diriliş hikayeleri, İsa'nın peygamber olarak sahip olduğu olağanüstü yetenekleri en etkili şekilde yansıtan mucizeler olarak kabul edilir. Hristiyan tasvir sanatında da yaygın olan bu diriliş anlatıları hem Kanonik hem de Apokrif İncillerde yer almaktadır. Apokrif kaynaklarda, İsa'nın çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinde gerçekleştirdiği diriliş mucizelerine de değinilmektedir.³⁶ Kanonik İncillerde ise “İsa'nın Diriltme” mucizelerine dair üç farklı öykü bulunmaktadır. BnF Copte 13 numaralı el yazmasında, diriliş konulu iki sahne yer almaktadır (Tab. 3).

Fol. No.	Diriltilen Kişi	Kaynak
157v	Nainli Dul Kadının Oğlunun Diriltilişi	Luka 7: 11-17
254v	Lazarus'un Diriltilişi	Yuhanna 11:1-44

Tablo 5: Diriltme Mucizeleri

İsa'nın diriltme mucizelerinden bir diğeri, “Nainli Dul Kadının Oğlunun Dirilişi” olayıdır. Bu hikâye sadece Luka İncil'inde (7:11-17) anlatılmaktadır. Benzer öyküler Eski Ahit'te de bulunmaktadır.³⁷ Bunlar arasında “İlya'nın Bir Dul Kadının Oğlunu Diriltmesi” (Krallar 17) ve “Elişa'nın Şunemli'nin Oğlunu Diriltmesi” (II. Krallar 4) yer almaktadır.³⁸ Bu diriliş sahnesinin el yazmalarındaki en erken örneklerinden biri Paris Grec 510 numaralı el yazmasında görülmektedir. Sahnenin Copte 13'teki örneğinde, dul kadın ve yakınları, ölen çocuğun başında ellerinde mumlarla dururken betimlenmiştir (Res. 23). İsa, yatağın diğer ucunda, çocuğu diriltmek üzere elini ona doğru uzatırken resmedilmiştir. Sahnenin merkezinde, İsa, sağ elini takdis işareti yaparak, bir şilte üzerinde taşınan dul kadının oğluna doğru uzatmıştır. Dul kadının oğlunun, üzerinde yattığı şilte dört figür tarafından taşınmaktadır. Figürlerin bellerini saran bir peştamal giyinmiştir. Dul kadını oğlu, şilte üzerinde oturur pozisyonda dirilmiş olarak verilmiştir. Şiltenin sağında, dul kadın resmedilmiştir. İsa'nın arkasında üç havari vardır. Sahnenin sağında ise şehir kapısı ve orada toplanmış kalabalık tasvir edilmiştir. Şaşkınlıkla birbirlerine bakan ve coşkulu hareketlerle diriliş mucizesini kutlamaktadır.

³⁶ Yaşar 2024, 731.

³⁷ Lockyer 1988, 180.

³⁸ Arsal 2008, 149.

Res. 23: BnF. Copte 13 (fol. 157v)

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

Sahnenin Bizans sanatı örneklerinde BnF. Grec 74 (fol. 121r) örneklerinde, dul kadının oğlunun üzerinde yattığı şilte zeminde resmedilmiştir. Laur. Plut. 6.23 (fol. 117v)'deki örneğe tıpkı BnF. Copte 13'teki gibi dört kişi tarafından taşınmakta ve İsa şifa vermektedir. Sahnenin Kıpti ve Suriye örnekleri ise, BnF. Copte 13 ile oldukça yakındır. Özellikle BnF. Copte Arabe 1 (fol. 199v) örneği ile benzerliği dikkat çekicidir (Res. 24-25).

Res. 24: Nainli Dul Kadının Oğlunun Dirilişi

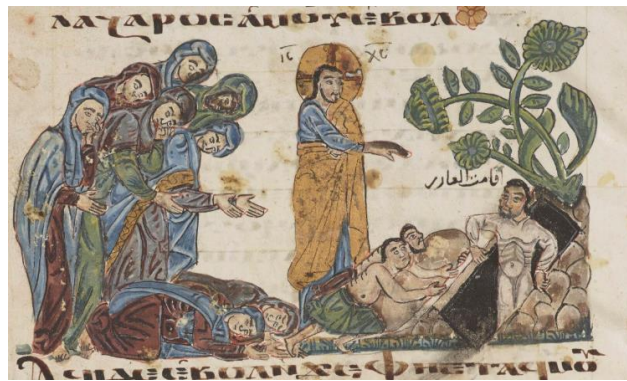
Laur. Plut. 6.23 (fol. 117v) ve BnF. Grec 74 (fol. 121r)

Res. 25: Nainli Dul Kadının Oğlunun Dirilişi a; BnF Copte-Arabe (fol. 199v) ve b; Vat. Sir. 559 (fol. 90r)

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr> ve https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.sir.559

“İsa'nın Diriltme” mucizelerinden şüphesiz en çok resmedilene “Lazarus'un Dirilişi” sahnesidir. Bu sahnenin kaynağı Yuhanna İncili (11:1-45) ve On İki Havari İncili (56:1-18)'dir (Atak, Göreme Kaya Kiliseleri Fresklerinde Lazarus'un Dirilişi, 2019, s. 54).³⁹ Bizans sanatındaki klasik şeması, açık mezarda kefenle sarılı Lazarus'u, İsa'nın ayaklarına kapanan Marta ve Meryem'i ve diğer figürleri içerir. Hikâyenin Bizans el yazmalarındaki bilinen en eski örneği Rossano İncili'nde bulunmaktadır.⁴⁰ Sahnenin Copte 13'ün fol. 254v'daki örneğinde İsa, resmin ortasında durmakta ve sağ elini Lazarus'a doğru uzatmaktadır (Res. 26). Siyah saçlı, kısa sakallı ve şeffaf beyaz bir mezar giysisi giymiş olan Lazarus, mezarın yan kenarlarını tutarak dışarı çıkmaya çalışıyor gibi resmedilmiştir. Lazarus'un elleri serbest ve kefensiz şekilde resmedilmesi, metinden bir sapma olup, sahnenin ana özelliğidir. Hristiyan sanatının tamamında Lazarus, mezarın girişinde ayakta duran bir mumya olarak tasvir edilmiştir. Lazarus'un sağında yarı çıplak verilen iki adam mezarın taş kapağını yuvarlarken verilmiştir. İsa'nın ayaklarının dibinde Lazarus'un iki kız kardeşi dua ve minnettarlık içinde yere kapanmışlardır. Sahnenin solunda ise başlarını dua ederek eğen ve ellerini yas tutma işareti olarak tutan altı kadın durmaktadır.

Res. 26: Lazarus'un Dirilişi, BnF Copte 13 (fol.254v).

Kaynak: BnF. Kütüphanesi Arşivi <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc103661q>

³⁹ Atak 2019b, 54.

⁴⁰ Yaşar 2024, 731

3. Sonuç

Bu çalışma, Paris Ulusal Kütüphanesi'nde korunan BnF Copte 13 numaralı Kıpti el yazmasının, İsa'nın mucizelerini betimleyen sahnelerini ışığında ikonografik ve üslup özelliklerini detaylı bir şekilde incelemiş, bu sahnelerin Hristiyan sanatı çerçevesinde nasıl yorumlandığını ve benzer el yazmaları ile ilişkisini ortaya koymuştur. Bu değerli eser, gerek metin ve resim arasındaki uyumu, gerekse sanatçının orijinal yorumları ile Kıpti sanatının Bizans ve diğer Hristiyan sanat gelenekleri ile olan etkileşimlerini çarpıcı bir şekilde sergilemiştir.

El yazmasındaki “Doğa Mucizeleri” başlığı altında yer alan beş sahne hem üslup hem de ikonografi açısından detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Kana Düğünü mucizesi, İsa'nın suyu şaraba çevirme mucizesi olarak bilinir ve Hristiyan sanatında sıkça resmedilmiştir. BnF Copte 13 (fol. 224v) verilen Kana düğünü sahnesi iki resimle aktarılmıştır. Sahnelere Bizans ve diğer çevre kültürlerde olmayan detayların eklenmesi kendini önceki örneklerden farklı kılar. İsa'nın fırtınayı durdurması mucizesi ise Bizans şemasına benzer şekilde tasvir edilmiştir. Bu sahne derin sembolik anlamlar taşımaktadır. Teknedeki havarilerin korku dolu yüz ifadeleri ve beden dilleri resme gerçeklik katmıştır. Son olarak, tapınak vergisi mucizesi el yazmasında detaylı bir şekilde ele alınmış, bu mucizeler İncil'deki anlatılarla ve Bizans sanatındaki örneklerle paralellik taşır.

İsa'nın mucizeleri arasında, resim sanatında en çok tercih edilenler “iyileştirme” konulu olanlardır. BnF Copte 13 el yazmasında bu mucizelerden on beş sahne resmedilmiştir. Galatyalılar Ülkesindeki Cinlilerin iyileştirilmesi sahneleri Hristiyan sanatında en sık işlenen temalardan biri olmuştur. Sahnenin BnF Copte 13 (fol. 22r) örneği detaylı verilen sahnelerden biri olup Orta Bizans dönemi el yazmalarındaki (BnF Grec 74 ve Laur. Plut. 6.23) örneklerle benzerlik taşımaktadır. İsa'nın iyileştirme mucizeleri arasında popüler konulardan bir diğeri olan kötürümlerin iyileştirilmesi sahnesi BnF Copte 13'ün fol. 22v'da yer alır. Bu sahnede İsa figürü Erken Hristiyan ve Bizans dönemi örneklerinden farklı verildiği görüldüğü görülür. Burada, İsa bağdaş kurmuş pozisyonda otururken verilmiştir. İsa'nın bu şekilde verilmesi onun öğretici ve otoriter rolünü vurgulamaktadır. Sahnenin solundaki felçli hasta şiltesini alarak yürümektedir. Bu detay Erken Hristiyan ve Bizans dönemi örnekleriyle paralel verilmiştir. BnF Copte 13 fol. 24r'd “Kanamalı Kadının İyileştirilmesi” ve “İsa'nın Jairus'la ile konuşması” olaylarının birlikte resmedildiği görülür. Bu aynı düzen BnF. Grec 74 ve Laur. Plut. 6.23 el yazmalarında da karşımıza çıkar. BnF Copte 13 no.lu el yazmasındaki “Cüzzamlı İyileştirme” sahneleri, genel hatlarıyla Bizans dönemi örneklerine benzese de detaylarında belirgin farklılıklar içermektedir. Bu sahnelerde, cüzzamlı hastanın iyileşme durumu, vücudundaki lekelerin bulunmamasıyla vurgulanmış ve bu sayede iyileşme anı daha net bir şekilde izleyiciye aktarılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Bizans ve Hristiyanlara ait diğer örneklerden kendini farklı kılan bir yoruma sahip olması dikkati çeker. BnF Copte 13 (fol. 108v) el yazmasında yer alan “Kör Adamın İyileştirilmesi” sahnesi, Markos 8: 22-26'daki metinle uyumlu bir kompozisyon sergileyerek İsa ve kör adamla sınırlı bir anlatım sunar. İsa'nın, sağ eliyle kör adamın her iki gözüne birden dokunduğu bu tasvir, Bizans dönemi örneklerinden belirgin bir farklılık taşır. Bizans sanatında, İsa genellikle yalnızca bir göze dokunarak veya kutsama jesti yaparken resmedilmiştir. “İsa'nın Petrus'un Kayınvalidesi İyileştirmesi” sahnesi, Bizans dönemi el yazmalarında yaygın olarak işlenen bir mucizeyi temsil etse de, BnF Copte 13 (fol. 20v) el yazmasındaki tasvir, özgün detaylarıyla öne çıkmaktadır. Sahnede figür sayısının sınırlılığı ve kadın figürünün yerde uzanmış olarak resmedilmesi, sahnenin Bizans örneklerinden farklılaştığını göstermektedir. Ayrıca, sahnede mimari arka planın Cotton Genesis ve Mısır fresklerine benzerliği, sanatçının doğulu geleneklerden ve geniş bir kültürel etkiden esinlendiğini ortaya koymaktadır.

Hristiyanlık inancında diriliş hikayeleri, İsa'nın olağanüstü yeteneklerini en iyi yansıtan mucizeler olarak kabul edilir ve bu anlatılar hem Kanonik hem de Apokrif İncillerde yer almaktadır. BnF Copte 13 numaralı el yazmasında, diriliş konulu iki sahne bulunmaktadır. BnF Copte 13 (fol. 157v) el yazmasındaki "Nainli Dul Kadının Oğlunun Dirilişi" sahnesi, metindeki anlatıya sadık kalınarak detaylı ve figür açısından zengin bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu sahne, BnF Copte-Arabe (fol. 199v) ile benzerlikler taşıyarak, sanatçının metindeki tüm anlatıyı resmetme çabasını göstermektedir. BnF Copte 13 el yazmasında yer alan "Lazarus'un Dirilişi" sahnesi, geleneksel Hristiyan ikonografisinden belirgin bir sapma göstermektedir. Bu sahnede Lazarus, mezarın yan kenarlarına tutunarak dışarı çıkmaya çalışırken, elleri serbest ve kefensiz olarak betimlenmiştir. Bu tasarım, Hristiyan sanatında yaygın olan klasik şemadan farklıdır; zira Bizans sanatında Lazarus, genellikle mezarın girişinde, kefenli ve mumya formunda resmedilir. Copte 13'teki bu sahne, geleneksel tasvirlerin ötesine geçerek sahneye özgün bir perspektif kazandırır.

Sonuç olarak, BnF Copte 13 el yazmasındaki mucize sahneleri, Bizans sanatının etkilerini açıkça yansıtırken, bu etkilerin Kıpti sanatı içinde nasıl yeniden yorumlandığını da gözler önüne sermektedir. El yazmasındaki sahneler, İncil'deki anlatılarla büyük ölçüde uyumlu bir yapı sergilemektedir. Bununla birlikte, sanatçının kültürel bağlamından gelen özgün yorumlarını ve yerel sanatsal yaklaşımları da içermektedir. Bu durum, Kıpti sanatının Bizans ikonografisinin özgün bir ifade biçimine dönüştürdüğünü göstermektedir. Aynı zamanda, erken Hristiyan ve diğer sanat geleneklerinden aldığı ikonografik detayların eseri zenginleştirdiği açıktır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author declares no conflict of interest.

Kaynakça

- Arsal, S. Y. 2008, *Batı Sanatında İsa'nın Mucizelerinin İkonografisi: Başlangıcından Karşı-Reformasyon'a Kadar*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Atak, A. G. 2019, *Kapadokya Kaya Kiliseleri'nde Hz. İsa Mucizelerinin İkonografisi*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya.
- Atak, G. A. 2019b, "Göreme Kaya Kiliseleri Fresklerinde Lazarus'un Dirilişi", *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2/1, 52-74.
- Buchthal, H. 1940, "Hellenistic" Miniatures in Early Islamic Manuscripts", *Ars Islamica*, 7/2, 125-133.
- Christopher, W.- Tania, V. 1972, *Le Tétraévangile De La Laurentienne, Florence Laur. VI.23*, Revue des Etudes Byzantines: Paris.
- Cramer, M. 1964, *Koptische Buchmalerei Illuminationen in Manuskripten des Chritlich-koptischen Agypten vom 4. bis 19. Jarhrundert*, Recklinghausen: Verlag Aurel Bongers.
- El-Gendi, S. S. 2012, "The Ancient and Contemporary Arts' Influences in Coptic", *Art. Bulletin of the Center Papyrological Studies*, 29/1, 1-42.
- Emmel, S. 2004a, "Le mystère du manuscrit copte 13", (d. Boud'hors içinde), *Pages chrétiennes d'Égypte : les manuscrits des Coptes*, 16-19. Paris: BNF.
- Emmel, S. 2004b, "When Was a Coptic Manuscript First Brought to Europe in "Modern" Times?" *Journal of Coptic Studies*, 5-23.

- Gök, M. 2019, "Abbasiler Dönemine Kadar Mısır'da Kıptiler ve Müslümanlarla İlişkileri", *Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 6/12, 441-470.
- MacLagan, E. 1921, "An Early Christian Ivory Relief of the Miracle of Cana", *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 38/217, 178-195.
- Millet, G. 1916, *Recherches sur l'iconographie de l'évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles: d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos*, Paris.
- Neff, A. 2011, "The Humble Man's Wedding: Two Franciscan Images of the Miracle at Cana", *Gothic: Art&Thought in Middle Ages*, 292-323.
- Sert, E. 2017, *Mısır Kıpti Kilisesi ve Günümüzdeki Durumu*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa.
- Shenouda, S. 1956, *The Miniatures of the Paris Manuscript Copte 13*, Princeton Üniversitesi, (Unpublished PhD Thesis), Princeton.
- Shiller, G. 1971, *Iconography of Christian Art*, Newyork: Graphic Society LTD.
- Smith, E. B. 1918, *Early Christian Iconography and A School of Ivory Carvers in Provence*, Princeton University Press, Princeton.
- Tsuji, S. 1968, *The Study of the Byzantine Gospel Illustrations in Florence, Laur. Plut. VI.23 and Paris, Bibl. Nat. Cod. Gr. 74*, Princeton Üniversitesi, (Unpublished PhD Thesis), Princeton.
- Yaşar, F. 2024, *Orta Bizans Dönemi Evangelion El Yazması: Grec 74 (Paris Ulusal Kütüphanesi)*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir.
- Yaşar, F., - Gökalp, Z. D. 2023, "İkonografik Çözümleme Bağlamında Floransa Biblioteca Medicea Lorenziana Plut. 6.23 ve Paris Bibliothèque National De France Grec 74 El Yazmalarındaki Epilepsi Hastalarının İyileştirilmesi Mucizesi Sahneleri", *Art-Sanat Dergisi*, 20, 733-759.
- Yüzgüller, S. A. 2008, *Batı Sanatında İsa'nın Mucizelerinin İkonografisi: Başlangıcından Karşı Reformasyon'a Kadar*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Zincir, G. G. 2023, "Hristiyan Kıpti Kitap Ciltleri ve Erken İslam Ciltleri İle Olan Bağlantısı", (F. Sönmezöz içinde), *Güzel Sanatlar Alanında Uluslararası Araştırmalar VI*, 62-92. İstanbul: Eğitim Yayınevi.